Tacita locatio; tacito consensu*

Худшие вины прощались, очень многое игнорировалось порой tácito consensu, из жизни людей несравненно менее заслуженных, но снискавших расположение общества, не собирались и не выставлялись напоказ человеческие слабости свойства частного, если сам писатель и человек общественный был чист и безупречен. В. Д. Спасович, соч., СПб., 1889, т. 1, с. 10.

Вільям Білл Фолкнер писав, що його країна так і не знайшла місця для митця, — бо яка користь з людини, котра не торгує милом або сигаретами, а займається винятково проблемами людської душі; і де ж місце цьому митцеві в суспільстві, в якому рятуванням цивілізації побиваються професіонали-рятівники, політики і церковники, усі ті, що паразитують на ницих пристрастях людини, на її дурості, страхові і забобонності. Але жоден український митець не скаже, що своїй країні він не потрібен, хоч і як би не почував свою непотрібність. І це проблема не культури, не економіки, не самої держави, навіть не виховання, а — часу, що в нас він триває інакше, як будь-де у світі: то вподібнюючись шаленству серцебиття, то завмираючи на безвік. Як зрозуміло і те, що часові метаморфози, перебурхи, завмирання, власне тривання його втрачають свою сполучність з традиційно уявлюваними поняттями й вимірами, — він, час, заховується у вимірах мови, в найпотаємніших її глибинах. Час і мова стають за найглобальніші образи в царині письменницьких обсервацій. Ось одна з причин, чому письменник не квапиться "йти на площі", занурюватися у різноплеменний натовп і зваблюватися на злободенщину. Ось де та межа чи прірва, що часто розділяють його і читача, — для того й для того час і мова збуваються, тривають, перебувають у різних вимірах і станах. І ось чому для читача може зминути непоміченим, що письменник на десятиліття чи й більше щезає з його поля зору, не друкується, не видається. З такою обставиною — фактом невидання книжок, що його породив розшматований соціум, — либонь, змирився і сам письменник; святкування десятих чи двадцятих роковин невидання книжок стають

для нього більшою втіхою, аніж якби хтось, перейнятий цим обезмовленим, обезхудожненим простором, кинув йому рятівного оберега: ми хочемо видати всі ваші твори. Бо ще три, і чотири, та й шість років як тому письменник разом з народом перетримував віру й терпець, що встаткується цей невимовний і невимовленний рух у нікуди, що цю порожнечу духовну й душевну можна запліднити словом; ще присторонювався велелюдних та велемовних збіговиськ, натовпів, товариств і, занедбавши писання розлогих прозових полотен, вибухав експресивними, мало не в дусі та стилістиці давніх отців української церкви, есеями, монологами, інтерв'ю; ще віддавав свій публіцистичний, тож і громадянський запал на усіляких конференціях, зібраннях; ще — ще, — доки не зрозумів: те, що в інших народів зіходить кров'ю, тут мусить спливти гноєм, що в інших — криками перемог і поразок, тут — стогоном і шепотінням; тут час, висвітлений величавим і вбогим ландшафтом, рештками осиротілої древньої архітектури, новітніми забудовами, що відпочатку нагадують руїни якоїсь давно неіснуючої й так і не збулої цивілізації, час, не освячений і не просякнутий мовою, — цей час запановує у своєму глевкому триванні. Про це теж можна було б писати страшно, зловтішно, рвучко, з гумором, з розпукою, бо все це не вкладається в одну якусь струнку оповідь, не влягається жодній стилістиці, жодному сюжетові, — це буття розшматоване на безліч цитат, з яких письменникові, хоч-не-хоч, доводиться монтувати художні твори.

Отож, не про розпач, образи, нарікання ідеться цим разом, та й не про досвід, як звично самовтішається, бува, письменник; адже усі питання поставлено влучно й вичерпно, а відповіді приступні й дитині малій; ця доба надто освічена й зарозуміла, аби вдовольнятися самими лиш питаннями й відповідями, — письменник приречений споживати рештки цивілізацій чи "цивілізацій", і в цьому його безталання, але й перевага. Не відсьогодні це почалося, що письменник, мов дешева естрадна пурхалка, оголюється на сцені, запопадливо розкланюється, вивертаючи зір у той бік, де розсілася ще донедавна червона професура. Ця запопадливість окошиться згодом немалою вигодою для письменника: взброєна новітніми технологіями та методологіями

професура вигартує нові когорти й імена, поставивши в авангарді найперше тих, що найнижче вклонялися. Але й цих, як також і тих, що погордливо проминалися перед взорами розбещених юрб слухачів й читачів, не мине одна доля: їм лишатися на смітнику щезаючих цивілізацій. Бо мова не пробачає ані легковага, ні витребенькуватої ускладненості. Час може вдати надмірну утому і мов не помітити. Письменник у пошуку сполуки межи мовою й часом. Як би він не пружився на світові обшири, не братався й не сестрився у лабораторних умовах з іноплеменними інтелектуальними сиротами, до яких кастрованих відчитів не вдавався б, мовляв, ще трохи, й ми подолаємо цю пустелю невігластва, як би не ховався під машкарою нігілізму й безсоціальності, — йому не оминути найсмердючіших і найстрахітливіших смітників, що їх лишає по собі кожна імперія. Народ, суспільство, нація, раса завжди трохи попереду своєї сущої сутності; він же, письменник, мусить зоставатися ледь позаду. Ось він виблукує на занедбані ферми, і в ревінні вже не перебуваючої тут худоби вчуває погуки й шал, піт і кров, сіль і хліб, правду й кривду донедавнього завмерлого часовиська, — і наче у вимові потойбічного єднання з цією руїною, з цим вишмульганим камінням, зоржавілими цепками, обгризеними й зализаними делюгами творяться на його очах невгадні для інших символіка, словосполуки, речі і явища прибирають інакших назвиськ, що відбивають справжніший сенс тих речей і явищ; йому, письменникові, у величавих присмерках континенту являються покинуті заводи, копальні, непрацюючі водонапірні вежі, прикидані каміняччям і всяким мотлохом колись глибочезні колодязі, — й тут застигла історія в жалюгідній, проте ж і нескореній подобі. Але письменникові треба квапитися, бо там, де лягли його дороги, де він смиренно вклякав, спокутуючи винуватість цілого людства, оприсутнюється надія, оживнюєть-ся дух, і він мусить вертатися до свого вбогого оселища, перемаруджувати якусь часину у маревному снодійстві, щоб бути напоготові нового рушання: увесь світ йому задля пекельної і хворобливої обслуги, і так само жаданий, і неминучий, і ошукливий. Це завжди вмирання і воскрешання, і пекельне почування гріховності, бо хіба ж не гріх мусити бачити приниження людини у найвишуканіші способи; не гріх — спостерігати і нічого не вдіяти; вчувати цей

патологічний трем у купи маніяків, цю пожадливість до все новіших геноцидів; і — знати, що жодне слово не витримуватиме напруги "цікавого" часу; і — пробувати все ж писати. Гаразд нагадати, що й про це все незле оповісти б, ну хоч би через трикрапки, трикрапки з дужками, уривчасто, без крапок, а й без ком, промережити щонайдрібніше у примітках, у додатках, коментарях до — ненаписаного; проза, новітня проза у розтіччі межи мовою й криком, межи стилем і говорінням; її просто не існує. А погодившись з цим, письменник почуває щодужче інакший гріх, гріх перевтілень і перевтілюваності, та вже не що-так, як ведеться з традиції, ну от хоч і в героїв своїх; це перевтілення й перевтілюваність за породою, статтю, інстинктами, символами, знаковістю, що вони запанували в теперішній цивілізації. Іноді це ще означують як відсутність героя, як неспромогу вибудувати сюжет.

Але цей час, ця доба аж бубнявіють афоризмами, мімікою, жестикуляціями, однослівним чи й односкладовим вимовлянням, — письменник постає за актора перед дзеркалом; це його жести, безмовне артикулювання; сотні сотень, мільйони мільйонів подоб і натур, незграбностей і вишуканостей мусять бути відпрацьовані в цьому театрі одного актора, де глядачем він сам. Зосторонь це виглядало б не те що смішно, але й не настільки трагічно. Він морщить чоло, м'яшкорить щоки, розколошмачує брови, поводить у просторі тремтливими пальцями, так уявляючи себе либонь не сімдесятилітнім старцем, бо ж не раніше, а саме за таким віковим бар'єром йому вивидніє довічна державна стипендія; він за образом класичного клоуна смутніє зором, шкодуючи, що не жив десь у XVIII чи XIX століттях, що не писав історично-героїчних саг в сьогоденні, аби вдостоїтися в пантеоні авторів президентської бібліотеки. Він достоту сирітка або ж удає сироту на цьому святі відродження і оновлення, занехаяння усього старого і здвиження усього нового, — ов, як не хочеться йому бовваніти на пагорбах оновленного світу в поставі одвічного та довічного переслідуваного й допитуваного; не цікавлять нікого його писання, не запитувано, чому вжив закоротке або задовге речення, і чому так багато знакових наголосів над словами у текстах, чому, зрештою, так важко читається, розуміється, — ні-ж, до нього приступаються з

допитуваннями про здоров'я вельможних світу цього; чи триватиме й далі світова допомога цим хронічним жертвам власної глупоти; і про долю кота славетного дисидента; і чи сумує з нагоди загибелі безтурбот-ливої принцеси; і що думає про пишучих не правою рукою, а лівою; і — вже з істеричними докорами, — невже має щось проти тих або тих меншин; і чому промовчує з нагоди ще одного книжкового теоретичного дискурсу, ще однієї аварії, хронічної несплати пенсій, зарплат. Ціла навала питань, що їх породжує новіша доба, і на які прагнуть відповідей, відповідей, але таких, щоби, хрань-боже, не вразити, не зачепити самолюбства і винятковості що-будь-якої одіозної особи. Так письменник зазнає остаточної поразки: стримувати себе від емоційності, від бажання кидатися в бій за святі імена й поняття, повертати речам і поняттям їх справжні назви і сенс; не оскаженіти перед навалою новочасної халтури і безсоромності; не зрадіти, коли життя обдаровує радістю і очікує на твою радісну відгукливість; не хизуватися своїми новими писаннями перед шалом збуруненої цивілізації; як також уникнути спокуси, tácito consensu, тлумачення творів, що увійшли до цієї книжки. Та все ж письменник з вдячністю озирається на минуле: мова і час там узлагіднилися його вірою, сліпотою, наївністю, радістю, навіть якщо мимоволі, усулеречноті наріжного оптимізму, писалося про ув надмір буденне і в надмір трагічне; він з подивуванням доходить тями, що є час і час, також мова і мова, — і це є найповажніше його відкриття; навіть якщо йому вдалося прогледіти однісінький порух вселенського часу і промовляти зокількома словами з незглибного космосу мови.

В'ячеслав Медвідь